

HISTORIJAT JEDNOG ČLANKA

I.

– Kad će da prestane, boga joj!

Ali njegov drug bio se zadubao u nekaku knjigu i ne odgovaraše ništa. Mario je gledao kroz stakla u ljetni pljusak i bljeskove što se vijali krupnim kapljama. I pomislio na ono jutrošnje sunce s veličajnim polaganim koracima kojima se valjaše nebom. Sva sjajna zelenila se polja, a laka modrina nebeska vijala se nad njima ko neki blagi, daleki smiješak. I bludeći kroz malene puteljke osjećaše ono zlato nebeskoga diva gdje se toplo i zanosno prosiplje po njegovim plećima. A znoj ga je već bio počeo da probija...

Tamo se crnila duboka šuma ko da je neka ogromna kosa obrasla čitavi brežuljak, a velike klisurine, što su stršile orlujskim zadahom, činile se ko sjedine... Nikada nije dospjelo sunce da pravom punoćom zadere u šikarje i tajanstvenu, ladnu polutamu. Tek traci mu poigravahu krošnjom i vrškom stijenja, zadirući gdjegdje blijedo i sjetno u duboku tišinu... A šuma je drktala i mirisala i iz nje se izvijaše dah blagosti i svježine... I obliven znojem bacao se Mario na rosulju trave, prepustajući se draganju tek čujnog lelijanja atmosfere.

Sada je gledao zamučena nebesa, gusti, kišni veo i slušao grmljavinu, štropotnu, grubu i zastrašnu... Sklapale mu se oči. On se povuče bliže kanapeu i baci se na nj.

Bijahu drugovi školski kroz cijelu gotovo gimnaziju. Mario bijaše nervozan, nemiran i razdražljiv. U dosta slobodnomnom uzgoju, koji je više dolazio od razmiljenosti njegove majke, iznikla je ona otporna klica koja je pružala rogove. On je osjećao da vlast što je nad njim nije no sila, a zarana ga upoznaše s idejama da sila nije još pravo. I tako se je razvi-

jao uglavnom njegov intelekt, koji je isisavao iz knjiga sve ono što pogodovaše njegovojaturi. I svaka nepravica, usiljavanje, puzanje – dizaše čitavu bunu njegovih nerva.

Lovro ga je zavolio rad toga. On izgledaše rasudljiviji i trezniji, a oblik njegova otpora bijaše samosvijest nauke.

Njegova velika glava, što je sjećala na Sokrata, sa širokim čelom, malenim, raširenim nosom, bila je gotovo uvijek udubljena u knjige. I kad si ga promatrao u takoj pozi, činilo se da se one oči spajaju sa slovima, a umnost je sijevala na zabijeljnim obrazima.

Dok je Mario mislio “znam dosta”, Lovro je mislio “znam premalo”. Iz Lovre su razlozi znanosti istjerali religiju, iz Marija jedno polugodište u konviktu: ogromni trbusi časnih sestara i direktora, molitva i miš što se našao u donesenoj čorbi.

Mario bi bio još spavao da nije Lovrina sestra donijela kavu. Vani su se nosile kapi što ih je trunio vjetrić s lišća. A iz rastvorenih vratiju lepršaše s onom veselom i ljupkom pojavom šesnaestljetne mladosti miomiris svježine i dragosti. Okupana je zemlja sa svojom seoskom zeleni izgledala mlađa; sa zapada je bujmljaše ko pomlađena strast sunca. I opet bijaše ko jedan topli, moćni zagrljaj koji se vijao po šumama i sjenokošama i zavaćao ta tri mlada bića. Pa ipak. Na ovima dvjema ono nekoliko bora, finih, tek zasjeklih, što im starahu lice, sad se nekud gubile i osjećao si mladost.

Mario protrv oči gledaše radosno u ušlu žensku, veselo se smijući. A Lovro, zamjećujući taj smiješak što se je sam oti-mao, smijao se široko, bezglasno. A po njoj je skakutala rumen, bujmeći i bjelinu vratnu. Ona je osjećala njegove oči i mislila: “Promatra golotinju mojih ruku.” I njezine su oči vrludale sobom u svojem luckastom, naivnom letu. Ostala je.

Oni su lomili hljeb i uvativ ga sa dva prsta turali u kavu, izvlačili i gnjeli u usta. A Klara se je smijala i prikrivala one drobne usne koje se preko volje pomicahu ušir.

– Kako se vi smijete! – klikne Mario i pljesne rukama.

– A kako to vi jedete!

Mario je volio taj glas. Bio je vlažan i drktav od nekog vječnog smijeha koji oblijetavaše to nevino, lijepo biće.

Ali rumenilo sa zapada zahvaćalo ih je cijele i oni su začarani pridizali oči k vrhuncima gora i onda – sve više, sve laganije – u sve veću bljedoću i prozirnost neba. A boje se miješahu i ono se tamo činilo neko magično svjetlo koje donasa fantastičnost i bujnost istoka, i u čovjeku tek drkta suzna slutnja priča i bajki.

– Kako je divno!

I zaista, ona je tanana ženska tonula velikim, crnim očima u svekolike one boje koje su bile klecanje i tonuće strasti što se budi jutrom, a dan je nosi sve višu, sve krepču, dok je ne primi hlad noći u svoje crno krilo.

Mario je gledao tu strast i osjećao pljusak krvi.

– Poezija! – šane Lovro, a Mario je, bogzna zašto, pomislio da se ovaj ruga.

– Pa? – i omjeri ga dosta srdito.

– Ništa, čovječe. Eto, mislio sam, koliko poezije u jednom samom zamiranju dana i u toj poeziji kolika proza!

Teško da ga je razumio. Mario nije rekao ni riječi. Izvadio cigaretu, zapalio i zapužio gutajući i izbacujući hrlo dim.

– To mi, gospođice, nećete zabraniti.

– Oh, pa molim vas, i ja znam kadgod onako...

A Lovro izbaci:

– To je prvi korak k emancipaciji i – zadnji!

... Selom se orila ona podvečernja pjesma što je sklada marva, mljaskanje noga i povici ljudski. A prvi valovi sutona udarahu kroz rastvorene prozore u sobu.

*

Joso zijevne. Zijevne široko i dugo – vrlo dugo. A onda se zagleda u polje s onim lakim valovima uznjihane trave. I tek onako zirne na omašni kup papira i uzdahne. Kad će da proguta sve to! Ovo tu, ovo suho, dosadno – ova slova i brojke?! A mora se! Mora! Za tri mjeseca, tri lijepa, ljetna mjeseca! Nije više mogao da uči. Od sedme već gura u mozak puste rečenice. Sad će biti prošla deseta. Pozna je po suncu i veselim koracima one dvojice. Za njima nekaka ženskađ, pa djeca – sve gradsko, gospoda na ladanju. “Blago njima! Škripta ih ne muče!”

Joso bijaše ogromna ljudina s vrlo mekom naturom. Plavokos i modrook, sjećao je na nježnost i mekoću sentimentalnih ljubavnika. On je morao da bude zaljubljen ko što je Lovro morao da čita, a Mario da tjedno zalazi u bludište. To je postalo nuždom, a možda i od same navike.

... Vrludati šumom i oblijetati mislima ljubljeno biće, tek poljubljeno, čisto i nevino, s raskošnom kosom i milotom u licu – i očima ciganskim i grudima bujnim... i maštati vrhu budućnosti... hvatati sanje svoje rukama i gledati u ruci – ništa... i klicati od burne želje imati je uza se sada, u zeleni ljeta i ljepoti sela... zapisivati svaki kret njenih malenih prstića, svaki trzaj očiju... sjedati do nje i drkturiti od pohote... usnuti sa smiješkom i prenuti se pred zoru s bolju na usnama i mliječnom masom u gaćama...

Tako prolazahu njegova mladenačka ljeta u pustom čeznuću, trzanju, lijetanju. Bilo je nezgrapno gledati ono krepko, ogromno tijelo gdje ga svija i ispija sjeta ljubavi.

– Hu – hukne Mario i pogleda turobno na škripta. Lovro je umah rastvorio knjigu, ali nije čitao. Bilo je u tome jutru nešto što je odvrćalo od knjiga, što je mamilo oči svojim poskočnim sjajem i nečujnom pjesmom krepkih disaja zemlje. A sa druge strane uspinjala se šuma, krcava, šuškava. Sa nje je puzala svježina, ovita modrikastom maglicom. Bezriječni se stihovi sami skladahu na usnama, pjesma je drktala nutrinom ljudskom. Bješe ganuće i nagon – mladost, mladost, mladost! I one dvije ženske, što su prolazile puteljkom, zahvatiše svu trojicu... Žena u jutru šume!... Odmicahu. U onome svijanju tjelesa, pridizanju suknja i pogledima ove dvojice podrktavahu nejasni osjećaji bluda.

– Ona mlađa! Uh! – Mario zakorači za njima, a Lovro zamišljeno progovori:

– Nisam već čitavi mjesec. – i promatrajući pomnjivo Josu, zapita – A ti?

– Pf... Pa ja sam pred tri dana, prije nego sam došao... zadnji baš dan. – u očima se zapazila zbunjenost i izgledaše da mu se crveni čelo.

– Mora da joj je majka ono – govoraše Mario vraćajući se.

Šuma je bila već živahna od ljudskih glasova. Tamo su djeca kričala tanko i oštro, a sa druge se strane valjao polagani, duboki razgovor.

– U koji ti zalaziš? – pitao je Lovro s velikim zanimanjem.

– Kako u koji?

– Pa ima ih više. Ja sam bio tamo jednih ferija. Ima ih od jedne i više kruna.

– Pa u onaj od krune! – klikne Joso vrlo nespretno.

– Kako se zvala tvoja obična?

– Kako? Alaj si smiješan! Šta da je pitam za ime.

– Ja pitam uvijek – rekne Mario. – To je zanimljivo. Tako za nekoliko godina upoznaš za najobičnija imena bludnica. Bogami, imadu izvrstan ukus!

Joso je htio da pridometne kako bi to one imale izvrstan ukus, ali se poboja da se ne oda. Njegovi su drugovi često zapadali u slične razgovore s izvrsnim poznavanjem prilika, a on je bio, makar stariji, vrlo neiskusian. I stidio se duboko svoje ignoranse, a Lovrina mu ispitivanja izgledahu ko neka avet što ga proganja i tjera u svijet na sprdnju. A Lovro je zacijelo morao da zna da je on u tom nevin ko što je bio pred godinu, tri, pet. On je to osjećao. Ali Lovro bijaše tek u sumnji. On je htio da se uvjeri je li je što pokročio napred taj snažni mladić u ovo godinu dana što je izbivao u glavnome gradu. A Mario onako od šale izbacilo k Josi:

– A kako si? Ko ide na koga?

Joso je znao za običnu pozu, ali je mislio da se to u bordelu drukčije prakticira.

– Kako kada.

– A pogodiš uvijek u pravu?

Joso toga nije razumio. Njega je hvatala neprilika i on je osjećao znoj na čelu. Ko da ga nekaka para podilazi udarajući u glavu svojom toplotom... Nije vidio ništa – ni ljepote jutra, ni lica svoje drage, ni sanje svoje, ni zapiske svoje... Teški neki strah nije mu dao da gleda u svoj život. On ga je tjerao u zaborav. A Mario je klicao:

– Dvije su, znaš!

Mario je osjećao neku veselost i zabavu u tome da gleda tu zabunu čovjeka i da grohoće samosvjesno svojim iskustvom. I on je nekada osjećao slična čuvstva pred starijim drugovima, slušao slične upadice i primao podrugivanja. Sad je htio da se za sve naplati i ispruživši dva prsta klikne po drugi put:

– Dvije su, znaš!

– Jest – govorio je Joso, i nešto mlaka, vodena zavaćaše cijelo tijelo onoga mladoga, razvitoga čovjeka. “Prošlost, kaka prošlost!” On je osjećao ogroman stid pred cijelom tom prošlosti i nešto teška i porazna svijaše sve njegove misli. Stidio se svoje nevinosti; on ju osjećao ko neku starinsku, glupu pred-sudu koja istupa pred mladim i novim pogledima. Katkada bi pitao: “A zašto da se stidim?” Ali nije mogao naći odgovora. I uspinjući se uzbrdo, on je tvrdo pitao: “Zašto, zašto?!” A oko njega sve bijaše nijemo. Trava je mirila tek zamjetljivim mirisom, a sunce udaraše punom snagom ko da želi razbuknati krvcu i usplamtiti nerve. “Zašto?! Zašto?!” Sva ova bolna pitanja, što bijahu više neki bolni i srdni usklici, izbacivaše on tu na osami u dodiru nasmješljive vasetene i ljupke zeleni. I čas bijaše mu mило i podavaše se raskošnoj sanji i plivaše mislima k njoj koja bijaše tek nekoliko kilometara daleko. On je gledao njezino ljepušasto lice, rasplamsano vatrom očiju, i sise što su primale prve oblike sazrele mladosti. I sjećao se onih dugih dana i onih nemirnih noći i svojih drugova i mrko bi mucao: “Ja lūda! Ja lūda!” Žena je razdragala njegove misli, otela mu pokoj noći, sve, sve! I dok su drugi srtali u zloglasne kuće, on je buljio izdaleka u one malene kuće i mislio: “Što sve tamo biva... A možda je tamo bila sva ta moja bol...”

Bijaše tiho. Čuo bi se pokadšto zvečaj zvonova, ali atmosfera ležalaše spokojno i nepomično. Sunce je bacalo izazovno svu vatru svoje duše i spuštalo svoj sjaj na cijelu okolicu. Izdaleka dopirahu zvuci zvonova i sjećahu na jelo. Ali Joso tumaraše dalje i gledaše svoje jutrošnje drugove. Mislio je kako ovi zakoračiše već u život, kako ga proniknuše, a on stoji tako dalek, naivan i glup. Osjećao je da je njegova mladost druga, neobična, djetinjska. Ta on je onaj isti koji se je pred tri godine zaljubljavao, onaj isti, isti! I mlađi od njega zakoračiše daleko

pred njim i sad gledaju na njega ko na daleko, prošlo djetinjstvo. I nešto strašna, porazna dizaše se pred njim. “Prolaze ljeta, prolaze ta ljeta, a ja u njima jedan isti, jedan isti...”

Drktao je. A zrak ga je dirkao i dah vaselene pirio je smijeh vedrine. Joso je osjećao stid, osjećao je da je dalek, ponižen i sitan... I polazeći svojoj kući, mislio je: “do prve zgone... do prve zgone...”

*

Milka je služila u gradu. Ona bi se tim rado isticala pred đacima, ali Lovro je pritom krivio usne na smijeh: “Služila u gradu, hm, to znači, i straga i sprijeda.” I zamišljao se u život svoj, Marijin i svojih kolega.

– Mario, evo ti jedne gospođice koja se je rodila u našem selu, a služila je u gradu!

Mario se trznuo i odmah pomislio na skoru budućnost mislima mladoga čovjeka kojega razdragava ljeto, selo i nerad. Gledao je on dnevno bijele none seoskih cura, pa više, kad bi one stisle suknje na potoku savijajući se kod pranja robe. On da je on točno skliskao po krupnim nogama i izbočinama mesa što podrktavaše. On nije bio osobit ljubitelj ženske krupnoće, ali tu, u selu, ona je primila zamamnije forme, a hrptenjača, razgrijana dnevno sunčanim trcima, ko da mu se napinjaše i trzaše. “Mora se, eto!”

– Milka! – glas je bio pridušen, ali dug i jasan. Onaj “i” isticao se osobitom, neizrečenom milinom.

Ona je sjedjela na klupi pred kućom. Bijaše kasno u noći. Činilo se da se čuje neki duboki, blagi šum, kao da se priroda ishlapljuje u hiljadu draškavih mirisa, praćena šuškom lipinog lišća i jakim zadahom cvijeća. Noć. Duboka, široka. Nigdje kraja. Sve je progutala ta kraljica tajni, priča, ljubavi i sna.

– Milka!

Glas je dolazio sa lipinog debla: ona je tu primijetila mušku spodobu. Poznavala je i glas. Ona se digne olako i zakorači uz goru.

– Ah – dane Mario i priđe do nje. Bijaše napet od strasti i primi je rukom oko pasa.

Noć ko da je legla – spustila se olako i milo, tek pijetlovi udarahu glupim svojim pjevom u tu dragu, meku, drktavu tišinu.

Mario je tisne o deblo. Oči mu se zamutiše, a dah je stao izilaziti polovičan i brz. Ruke je tiskahu primajući mekotu njezinog mesa, a sa nje se je vijao miris puti zadirući u mozak... On pridigne halje i slijepi se o nju... Drktao je... Glava mu se savila o rame njezino i lice, s kojega ga je palila krv i nekoliko niti draškavih kosa.

Osjećao je ogromnu navalu nagona razlijevajući mu neizrečenu slast tijelom. Ona se dizala hrlo, nervozno... Sva snaga, čar i raskoš izmiljiše svojom opojnošću skupljajući se u jedan kup...

On se trzne, a ona se najedanput otme i otkorači. Mario ostane ko poliven mrazom i zamućen, tup, pribi se o deblo. Onda, začas, pristupi bliže k njoj i, pružajući pesnicu ispod onih punih obraza, pridušeno krikne:

– Gade! Gade!

Mlakost, srditost i neki besvjesni bijes ponio ga do nje.

– Odlazi! – progovori ona i tisne ga od sebe.

– Gade! – ponovi i zamahne onom stisnutom pesnicom. Izgledaše pijan, posrtavajući.

– A, sada, a – govoraše ona – A šta ćeš mi dat, a –

– Ovo – poviče nehotice i pljusne ju.

Pljusak se čuo i tresnuo u noć.

Nju je zapeklo i pomišlila da ju je oblila krv. I povuče svoju krupnu ruku preko lica. Žar je poli, ali krvi ne bijaše.

A Milka samo trgne kroz zube:

– Platit ćeš – i zašuškav odjećom, krene k svojoj kući.

Mario se je otreznjivao. Na ruci osjećao je još s onoga dodira njenoga mesa i sažali mu se. “Bio sam prost ko graničar... A tako je bolje!... Glupan! Glupan!...”

I prazan, dršćući o koljenima, zađe u kuću.

*

Baš kad je Joso htio da zakrene u obližnje selo, ispane iznenada pred njim Lovro. On je gledao ko Ciganin i zirkao preko očala na Josu.

– Kuda ćeš?
– Po poslu.
– Nemoj zato da se središ. Mislio sam da ideš k njoj, pa rekoh, ajde da me upozna.

Joso nije volio da itko zalazi u njegove intimnosti, a ovaj mu je Lovro postajao već nesnosljiv. “Zašto se zapliće u sve?!” Lovro je zaista zadirao u sve njegove tajne pronicavo, sve dublje.

Podoše. Cestom bijaše nalegla silna prašina i prskaše pod njihovim koracima. Po bregovima zvečahu kose, a trava se rušila pod ostrim njihovim udarcima. Grdna jedna oblačina zastiraše sunce i žar se je cijedio iz cijele vasione.

– Hm, hm... Ja sam, vidiš, baš jedanput htio da pitam šta je to između tebe i *nje*.

– Šta bi bilo! – usklikne Joso. – Drugujemo – ko što drugujem s tobom.

– Sa mnom – ponovi tiše Lovro. – Drugujete... Čudno!

– Nema tu ništa čudna. I šta da bude čudno? Ona je vesela, lijepa, ugodna...

– A emancipirana?

– Kako to misliš?

– Puši li?

– Ne, ona ne puši – odgovori kratko i glupo Joso.

Lovro se podsmjehivaše i pridizaše obrve. I najedanput, gledajući u zemlju, zapita:

– Ljubiš li tu curu?

– Th! – mljasne Joso. – Glupost!

Zašutiše obojica. Joso je osjećao težinu toga čovjeka koji mu kida komad po komad nature, koji ima neki pritajeni, žestoki rug vrhu njegovih osjećaja, čuvstava, svega... “Šta baš hoće najposlije?” I Lovro je šutio. On je zagledao i razumio one nesređene, isprepletene crte zabune i neprijatnosti na licu svoga druga. Sažali mu se ko što mu se već više puta sažalio. “Darovit čovjek, pa eto – gubi se!”

Mica bijaše djevojčce izdaleka zamamno, a kad bi zagledao lice, doimaše te se ko pre dobe postaralo, uvrijeđeno i glupo.

Smijeh bijaše u nje suh i nenaravan, a onda bi se one crte i više isticale.

– Zašto stojite? – zapita ja Lovro, a ona odgovori nasmi-
jano:

– Jer ne mogu da sjedim.

– Čuješ, ovake imati za družice znači biti glup – izjavi on
svome prijatelju kad su se podveče vraćali kući.

– Ah! Ti si tako čudan...

– A molim te, kroz puna tri sata nisam čuo nego ono obič-
no gigerlsko peckanje bez sadržaja i smijeh bez smisla. Možda
sam ja smetao, ali onda je više no družica.

– Idi, idi...

– Ti si zaljubljen, i to glupo zaljubljen.

– Ma daj...

– To je dakle ona. Kažem ti iskreno da nisi u Zagrebu
u godinu dana ništa učinio. A imao si prilike... Nego tu... s
njom... gubio vrijeme... A zašto? Reci, zašto? Nizašto. Je li ti je
bar dala? Nije. Isisala te, izmuzla eneržiju, ispunila vrijeme i
godinu dana fuć!

Podoše na pola litre.

– Ne valja tako. Zar ti možeš biti zadovoljan, ostati tu-
dinac u velikom svijetu ljudske misli? Prospavati godine gdje
se napredak veže na sekunde? Ne emancipirati se nimalo od
svijeta iz kojega si izašao, gdje se veća važnost daje jednoj misi
negoli liječniku? Iščupati krila misli, rasuđivanja, raščinjanja i
poletiti krilima maštanja kojima smo lijetali u danima djetinj-
stva, dok su oko nas plovile religijske bajke i priče. Čuvstvova-
ti i rastapati se od čuvstva ko danas, sutra, za godinu, dvije. –
i turobno mjereći vino izgovori – Ništa se nisi razvio!...

– Ti me ne razumiješ, Lovro, i nitko me ne razumije. Vi-
diš, ona što me ispija, ona mi se možda podsmijeva. – i zakru-
ži rukom po stolu.

– Baci je dovraga! Radi! Ne budi glup u vijeku umnosti!

Tu pozove Lovro litru.

– Ne treba nam sentimentalizma. Hoćemo djela, a šta da
djeluje sanjar i neznalica. Sanja o bezobličnoj ljepoti i vječnoj

dobroti i buba škripta. – tu se prekine pa završi – Svršit ćeš ko drugi...

Joso se je opirao, ali je osjećao da ga je pogodio u živo. On je znao da želi iz njega stvoriti čovjeka sebi slična, ali duboko u njemu nešto se otimalo... Lovro mu izgledaše oduran i tuđ i dalek.

*

Lovro, Joso i Mario izadoše iz dvorane već kod prve polovice drugoga čina. Bijaše u njoj užasno sparno, a komad *Kralj Aleksander i Draga* zaudaraše po specijalnoj gluposti. Podoše u dvorište.

– Uh, miserabilno – uzdahne Lovro i naruči litru vina.

Bila je to jedna od onih putujućih družina koja je bez garderobe, bez glumaca i bez repertoara. I tako se vucara i kuburi i tek po selima nekako prolazi, gdje se može gledati kralj Aleksander u pandurskoj bluzi, šaptalac čuti bolje od predstavljača, a Draga ubiti iz revolvera koji gotovo nikad ne opali. A kogod možda i pita što ima u ovima od glumaca, i nađe ono nešto tek onda kad su odmakli ne plativ ni stanodavca ni birtaša i prevariv abonente bar za dvije predstave.

Vrata su bila širom rastvorena, pa su i do njih dopirali glasovi s pozornice.

– Bogzna ko li je auktor te tragične gluposti? – zapita Lovro, a onda ko da se je nenadano nečemu domislio – A gdje li je naš Miha? I on je pred tri godine ostavio školu i pobjegao s njima.

– Miha, Miha... Steta ga... Možda se i on gubi s ovakima...

– A koji ga vrug očero?

– Obijest – odgovori Lovro. – Tako to ide. Tako propadaju ljudi, a ima talenata u nas. Ima.

– Eh! – klikne Mario. – Talenti i propadaju. Mora da ovo društvo nosi u sebi nešto od kukavštine, gluposti i službenosti, kad sve umno i karakterno ne može da se snađe u njem.

Joso je kimao glavom:

– To su riječi. Slušo sam ih od nekog Markuša, mojeg sustanara za prošle zime. Dečko! Lijep, crnokos, pun...

Tu ga Lovro prekinе:

– Gle! Gle! Da niste i spavali u jednom krevetu...

Nasmijaše se, a Joso izbaci kroz smijeh – Svinja – i isprazni čašu.

Iz dvorane zamrije pljesak, a Mario, primaknuvši se onoj dvojici, stade govoriti:

– Ne nalazite nigdje otpora. Telad! Kako se je nekada mislilo “tu sam da budem kmet”, tako se danas misli “tu sam da budem smet”. Naše su škole škole za detektive – i tu je on stao pripovijedati besavežno i uzrujano uspomene sa školske klupe, gdje je denuncijacija i puzanje sastavljalo temelje morala, dok najposlije, smrknuvši se, ne izgovori ko da nešto tjera od sebe:

– Mrzak mi je Krist i njegova nauka... Pokornost, predanje, poniznost, nereagiranje ni na što... Fui! Religija za podlance. – tu se njegovo lice nenadano obasjalo sjajem što je drktao u dubokom zanosu i potresavao prsima. Prestane. On je govorio u sebi Carduccievu himnu Satani, i svaki stih, svaka riječ plazila je po njemu ko plamen i zanašala ga u nešto neodređena, nemirna i burna. Oni su govorili dalje, ali on je ponavljao vatru riječi velikoga pjesnika i činjaše mu se da gleda sav bijes ogromnoga, olujnoga mora, što šumi i grohoće i psuje i pljuska u strasti golo klisurje... I njegove se misli vijahu vrhu buna i prevrata, gdje se toči krv u mahnitosti pjanoga mnoštva, što se otima onima koji su nad njim.

– A ko da bude nad čovjekom! Ovaki te rug pljuska pa bar da osjetiš stid!

Uto se začuje svađa. Najedanput ispane u publiku čovjek, još vrlo mlad, sav obrijan, s dugom kosom koja mu padaše do ispod ušesa, i proturavši se kroz one guste redove, sune u dvorište. Tu zasjedne za jedan stô, podalje od onih triju što su već počeli pjevuckati i podizati od zanosa ruke. Za njim odmah ispane druga zabrijana spodoba, u dugom salonroku, i stane hrlo govoriti:

– Ta šta radite! Kako smijete! Vi niste pri sebi, vi ste pijani... A ja vas mogu da prisilim...

– Ko će mene da prisili – odgovaraše onaj prvi. – J... ja sada vašu gažu i vašu glumu, ko što je ona dosada mene. Sku-

pili ste ljude koji shvaćaju svoje glumljenje u svadi, pa se sad svađaju preko vas, ko što bi htjeli preko mene.

– Tako li, Juriću, tako li! – očajno klicaše gospodin u salonroku... – Ko će da mi sada suflira... o Bože, Bože!

– Mudraci vele da mene ionako ne čuju, pa kad bez mene dotjeraste do četvrtoga, dotjerat ćete i preko njega.

– I nećete?

– Ne.

– Mangupe!

– Pođite si čuvati ženu – mrko zagrmi prvi.

Gospodin u salonroku škrine zubima i psujući ode.

Ona trojica svratiše svoje oči k Juriću. “On je, jest, ta ko bi i bio drugi!”

A Lovro se podigne i priđe k njemu.

– Miha, pruži mi ruku.

Miha Jurić uzbaci kosu što mu zastiraše oči i upre velike zenice u došljaka. I odmah klikne podižući se sa klupe i stiskajući u ganuću pruženu ruku:

– Jurkoviću! O!

Sva ga trojica gledahu i čudno ih se doimahu one tvrde crte njegovog lica, što izgledaše tek koža slijepljena o meso. A kad primaše čašu, ruka mu podrktavaše i staklo udaraše cvotavo o zube.

– A što se nisi javio, lopove?

– Pa eto tako... Mislio sam, braćo...

– Šta si mislio?...

– Svašta. – i prekine se pa zakruži po onim pogledima što su ga tako živo promatrali. On ko da je zapazio sažaljenje, pa suzdržavajući se rekne – Ne gledajte me tako... Nisam gladan... – Bio je uvjeren da svi drže “gladan je”. Za tri godine nije ni bio sit... I to mu je bilo neugodno pred drugovima koji su ga gledali uvijek lijepo odjevena gdje časti drugove pivom. A i oni su to sve osjetili i samima je postalo neugodno. Najposlije Lovro prekine šutnju što postajaše nesnosna.

– Ne misli da smo se mi promijenili prema tebi...

– Čekajte, ali vi svi ne znate kaki sam ja sada... Iz grla mi zaudara, Lovro... pogrbio sam se... Moj je djed pio... eto historije...

– Pijemo i mi – mane glavom Mario, a Miha šapne:
– Pio sam i ja, ali se nisam propijao...
– Čeraj turobne misli! – klicaše Mario. On je već osjećao alkohol i počeo pjevati. A Miha je najednom osjetio ganuće... Sjetio se prošlosti... đaćkih šala, pušenja po zahodima, skitnje i svih onih planova i sanja... Sjetio se smijeha, kupanja i prvih svojih stihova i Klarice, trinaestgodišnje učenice koju je pratio u školu... Koliko veselja u toj ljubavi i koliko straha... Bijaše onda lijep, rumenilo se je smiješilo s njega, a s grla se širile sitne, raskošne note za onih ljetnih noći što su toli divne bile u golemoj tišini morskoj... Nekoliko je ferija znao tu sprovađati, u istome selu, gledajući zaljubljeno u Klaričine oči i čitajući krvave stihove Silvija... Pa onda izleti iz sela u selo, umor u nogama i neumorna mladost u glavi... Skitnja! Skitnja! Koliko li bijaše čara u toj neslužbenoj riječi... Ideš i ne znaš što nosi drugi dan, tek znaš nešto će da dođe – nova...

Pili su. I u njihovom opijanju bijaše nešto naivna, nešto puna i topla. I zamriješe klicaji, zamrije pjevanje, neskladno, jako i bezumno. Niza stô se cijedilo vino, a na nebu mjesečina u svoj staroj, izbuljenoj pozi. Predstava svršavaše. Ljudi izlazahu gurajući se i bacajući primjedbe. Kasno već u noć počеше izlaziti i glumci sa škatuljama.

– Našao se odmah – mrdne jedna mršava, duga ženska, a druga priđe Mihi i šapne – Ideš li?

Ali Miha je samo mahao rukom:

– Ja nisam više član vašega društva, pa nisi ni ti više moja žena.

*

Stajali su jedan podalje od drugoga. Miha je gledao sjetno i neprilično. I kad je Klara stala da pripovijeda s prezirom o tim putujućim družinama, ona, koja je gledala i Novellia i Zacconia, on progovori gorko:

– Zašto poređujete suradnike “Pobratima” sa pjesnicima svjetskim!

– Oh, pa što to sve ne davaju!

– *Kralj Aleksander* – nasmija se Miha.

– Pa da čovjek to gleda! – usklikne ona i zareda spominjati drame što ih možda znala tek po imenu, ali Miha ni po tom. On je slušao i slušao. “Hoće da se pokaže, dakako!” I nešto bagatelisajući i prezirno udaraše ga iz nje cijele... I Miha je prestao slušati. Zamislio se u ove tri istekle godine... Ta on je i ono što je znao zaboravio. Spavao, tjerao kera i mjerio žene. Ali zalazeći u sve to, osjeti da prošlost nije tako pusta... Sjećao se neplaćenih stanova i založenih praznih kufera, i bijeganja iz gostiona i spavanja na klupi i gladovanja... Pa onda umjetnosti prikazivanja i Shakespeareove pozornice i... Ta bijaše smijeha, doskočica i duha, vrlo mnogo duha... I obraćajući se Klarici, rekne mimo:

– Vi zacijelo prezirete ovake forme življenja?

– Da.

– Vi ste naivni, vrlo naivni, i pročitate li još toliki kup knjiga, ostat ćete eto ovaki, kaki ste...

– Molim – dahne ona uvrijedeno.

– Poslušajte me. Vi vidite u svim knjigama tek scene koje vas tjeraju na oduševljenje, suze ili smijeh, ili ličnosti koje dobivaju vašu simpatiju ili antipatiju. Vi zapažate samo sjaj i raskoš i zabavu u glumištu, ali niti razumijete raspoloženje prikazivača niti ono gledalaca. I ne možete. Vas drugi nose: vi nemate korijena u zemlji. Za vas ne postoji borba za opstanak, a ko nje ne vidi i ne osjeća, taj ne može razumjeti svijeta.

Klara je blijedila od razočaranja. Osjećala je nešto istine u tom i nije znala što da kaže. Ona je držala da je već sasma podivljao i da će se moći razmetati pred njim uživajući u svome znanju i njegovoj neprilici. Ali on je prekinuo, smeo i zbunio. I zaista, je li uopće što i bilo u tim silnim pripovijestima i romanima? Nehljudov je čovjek pošten i simpatičan i – još što? Ima li zaista tu još što? Ona je opetovala sve scene, lica, ali nije nalazila nešto skroz druga. Ona je gledala ljude, kako dolaze i odlaze, kako se ljube, jedu i prepiru. I kao što bi se rasrdila na neznanje svojih roditelja, zaplakala na prostote i uvrede i nasmijala na primjedbe svoga djeda: “Kako da se Zemlja kreće oko Sunca, kad eto vidim to Sunce gdje izlazi i zapada, a mi,

poboga, stojimo.”, tako je ona prolazila scene pripovijesti... Ali nije nikada ni pitala zašto je ona pametnija od svoga djeda, a Miha mudriji od nje. Ona je plakala nad sudbinom Leara kao nad smrću Porthosa i čitala jednako Feuilleta i Turgenjeva... Sve što je veliko našla u Ibsenovim *Sablastima* bio je finale Osvaldov (igrao ga Zacconi). Ona je osjećala užas onoga svršetka, ali ga nije shvaćala.

I kasnije, kad je već Lovro rastvarao prozor, ona je zamišljeno pitala samu sebe: “Što? Što?...”

A on, videći je ovaku utonulu u misli, šutljivu, ne progovori više riječi. Bio je još mamuran od prošle noći, i sada, sjedeći na suncu i osjećajući mladost kraj sebe, nakon toliko godina gledajući ljepotu nevinosti, stida i tvrdoće, osjeti strast gdje mu napinje i uzdiže udo. Ali on se digno i spustiv salonrok do koljena zašapta dršćući na usnama:

– U što se zamislite?

– Pa u to.

– Srdite li se na mene?

– Ah, ne...

– I nemojte. Nekada sam vam donášao cvijeće i pjesmice i poljubac, danas vam nosim život, sa svim svojim provalijama, strastima i ludostima.

Ona pogleda taj život i nešto se ko prepast zapazi u njezome oku. Pognjuren, blijed, propao, kržljiv... oh! Eto ga, mišljaše, eto ga... A onda je mislila: “zaplakat ću”... On je govorio hrapavije, ali isto onako toplo, isto onako lijepo:

– I bio sam vam jedanput rekao: “Bit ćeš moja, Klaro...” Sjećate se one zabune? – on je vidio gdje se trznula i stala čupkati cvijet.

– Jutro, jutro... ovako baš jutro, među lipinim cvijećem, u sjeni, na vidiku pržećih sunčanih traka. Znoj vas je oblijevao i najposlije – pobjegoste.

Onda je ona progovorila šireći pregaču:

– Što kanite vi sada?

– Ja?

– Ma da, vi.

– Ne znam. Da podem kući? – i sam se potrese sa svog upita.

– Oh, pođite! – dane ona nehotice. – I šta biste vi tu? Šta?

– A vidite, Klara, tu sam upoznao ženu...

– Ženu! – klikne ona. – Generalno?

– I specijalno!

Klara se tu sjeti da mora onima gore donijeti kavu. On pođe s njom i prije no će ući u njihovu sobu, obrati se k njenim plećima i zapita:

– Šta osjećate vi za mene?

– Ah, ta pođite... – dane ona bez daha. – Zanimljiv ste, da, ali tako drugi, drugi...

On sune u njihovu sobu i zagrmi zauzev glumačku pozu usiljeno – mirno:

– Dobro jutro!

*

Kad ispiše kavu, začuje se na vratima kucanje i odmah zatim uđe gospodin u salonroku ljubezno se klanjajući i izvinjavajući svoj pohod.

– Sjedte – reče Miha, pa se obrati k drugoj dvojici – A vas dvojica ostanite... Gospoda su moji najintimniji prijatelji, a ja i gospodin direktor Micić nemamo tajni.

Gospodin Micić dovati dozu i postavi je rastvorenu na stô:

– Služite se.

A onda pruži Mihi novac i reče:

– Ovoliko vam dugujem. A sad slušajte. Ja znam da vas je moja žena mogla uvrijediti, ali s glumcima raspolazem ja, ne ona.

– Ma jest, ali ona je sve bar nešto vrijedno otjerala. I ne samo ona. Kad pomislim na Lazića! A Kostić!

– Bili su lumpi, a mlad čovjek to ne smije da bude.

– Uvijek s tim, uvijek s tim – zijevne Miha i stade frkati cigaretu.

– Mnogi pije jer mora da pije – opazi Lovro.

- Čudno. Ja nikada toga ne osjetih.
- Ne možete onda razumjeti – mirno izgovori Lovro i pusti dim.

A Miha se smrče i stade izbacivati grubo i prosto:

– Šta da i radim? Vodate nas po zaturenim mjestima, gdje je jedina svijetla točka birtija, u toj birtiji rakija. Vino se ne podnaša. Ona umišljena mangupčad sikti od bijesa jer su prošla vremena gdje su im mladi vikali cipele i prepisivali uloge. Njihov sud – meritorni sud – a ne znaju da postoji još nešto nad *Graničarima* i *Zlom ženom*. Otjeraste sve mlade, a s ovima ne možeš progovoriti riječ. Oženih se. A šta – kad je već drugi dan zavati proljev, pa bar da se čestito otre. Treći se dan već turamo stražnjicama, a ja psujem arhandela što je ne mogu strovaliti s kreveta. – Kod posljednjih se je riječi nasmijsao. – Čast vama, direktore. Vi ste oduvijek bili poštenjak. Tek gubite ravnotežu. Jedan vuci amo, drugi tamo – obično ljusnete vi. Ja bih na vašemu mjestu pustio sve dovraga – i onaku ženu – pa tražio druge. A kad ih već ne bih našao, s pet ću si jezika naći kruh.

Micić je spuštao glavu.

- Zašto ste vi pošli u glumce?
- S objesti – ispukne Lovro, a Mario se rasrdi i vikne – Kake objesti! Kake objesti! – tek Miha istisne nehajno – Pa da.
- Ja ne razumijem vašega opijanja... Kažete, ne mogu. A ni vi ovoga... Eto što mi gluma donasha, pa svejedno... Ne da se.

Nastade tišina. Micić je morao da ide. On se oprostio s mladim ljudima, pa pružajući Mihi ruku izusti poluglasno:

– Ako ne znate kuda, ja bih vas i opet primio.

Miha se primi za podbradak i pune kroz nos. On nije još znao kuda će. A ovaj Micić izgledaše mu vrlo pošten čovjek. Odlazi bez otkaza, a on ga isplatio. Znao je da ga cijeni i žali. Miha nije ni volio ni razumijevao tih sažala. Znao je vrlo dobro da nema dara za glumca pa nije nikada ni shvatio što li taj direktor vidi u njemu. Imao je nekaku naobrazbu iz škole i čitanja, ali ne bijaše ni uveden u svijet. A bio je dobra srca, tek što ga nije nikada iskazivao. Ganuće i sućut ležaše duboko u njemu, i sve te ljude, preko kojih se grubo rugao, ljubio je sa-

milosnom ljubavi. Čovjek je sitan, potišten i slab... Pa ova njegova žena! Sirota! Beskućnica, iskurvana, a glupa ko najnevinija djevojka... I stari komičar "Mika", koji čitavi dan prosjedi u birtiji i tupo, nijemo ispija kap za kapi i tek katkad izbaci koju šalu odvratnu od prostote – i on mu izgleda ko posprdni očaj izbačenoga čovjeka... Lovro najposlije smislivši sve u jedno, primi Mihua za ruku.

– Ostani ti kod mene ako ti se kući neće. Za osam dana krećemo i mi u Zagreb, pa ajde s nama.

– A šta ću tamo?

Mario se skoči sa stolca i nasmija se punim smijehom.

– Živjet ćemo! I lice mu se cijelo nasmije.

Lovro ga ne pogleda. On se odmakne i zakorači k prozoru. U sebi je rekao duboko i mirno:

– Radit ćemo.

II.

Oko desete ure otvori vratar vrata, uze broj 6 i propusti mladoga jednoga čovjeka. Odmah zatim škrine ključ nekoliko puta, a došljak bez riječi sjedne na prvi krevet. Drugi uznici – njih trojica – radoznalo ga gledahu, ali nije nijedan pristupio da ga po običaju pita zašto je tu. Jedan je od ovih bio čio momak, s rumenim, nasmijanim obrazima, bosonog, u gaćama i košulji. Drugi bijaše đak, odjeven na gospodsku. Bijahu obojica još vrlo mladi, gotovo djeca. Ništa ne bijaše umorna ili turborna na njima; gledali su veselo, bezbrižnim svojim, nevinim očima. Treći je sjedio na krevetu, pospano i tromo, pognute glave, gladeći brk i zijevajući na mahove.

– Baćani! – zategne onaj seljak, a ovaj samo izdigne onu isisanu glavu, šmigne očima i progovori:

– J... mu vrag oca i majku! Ne može čovjek da spava – i kružeći očima po bijelim, golim zidovima zapita – Koliko je sati?

– Ah, bit će već jedanaesta, dok su Belivuka poslali na vizitu.

Seljak se nasmije i izbaci: